

गागरी / ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनेच्या
तांत्रिक बदलास मान्यता देणे.

महाराष्ट्र शासन

शासन परिपत्रक:-संकिर्ण-२००६/प्र.क्र.२६/पापु-१०,

पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग,

मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२.

दिनांक:- १ जुलै, २००६.

प्रस्तावना:-

ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रम मागणी आधारीत लोकसहभागातून राबविण्याचे शासनाचे धोरण असून, त्यानुसार योजनेचे स्त्रोत ठरविणे, योजनेची आखणी व अंमलबजावणी व तदनंतर योजनेची देखभाल व दुरुस्ती इत्यादी कामे ग्रामस्तरावरून ग्राम पाणी पुरवठा व स्वच्छता समितीमार्फत हाताळ्यवयाची आहेत.

तथापी पुरवठा आधारीत बृहत् आराखड्यांतर्गत ह्यती घेतलेल्या काही पाणी पुरवठा योजनेची कामे प्रगतीपथावर आहेत. सदर योजनांचे संकल्पन हे ३० वर्षांच्या संकल्पीत लोकसंख्येस ५५ लिटर्स प्रतिदिन प्रती माणसी पाणी पुरवठा करणे या निकषावर आधारित आहेत. दरम्यान पर्जन्यमानातील सातत्य व पावसाचे प्रमाण कमी होत असल्याने तसेच भूगर्भातील पाण्याचा उपसा मोठ्या प्रमाणात होत असल्याने टंचाईग्रस्त गावाची संख्या दिवसेंदिवस वाढत चालली आहेत. त्यास्तव साहजिकच आता पर्यंत पूर्ण केलेल्या / प्रगती पथावरील पाणी पुरवठा योजनेतील पाईप लाईन लागतची तसेच जयळील गावे / वाड्या / घस्त्या यांचा नव्याने समावेश करून पाणी पुरवठा करण्याची मागणी होत आहे.

अस्तित्वातील अथवा प्रगतीपथावरील प्रादेशिक योजनेत एखादे नविन गाव / वाडो याचा समावेश केला की पाणी पुरवठा योजनेचे संकल्पन ३० वर्षे नंतरची लोकसंख्या व ५५ लिटर्स दरडोई वरदिवशी वरून कमी करून ३० वर्षांपेक्षा कमी वर्षांनंतरच्या लोकसंख्येसाठी अरणि / किंवा ५५ लिटर्स प्रतिमाणसी प्रतिदिन पेक्षा कमी पाणी पुरवठ्यासाठी करणे माग पडते तर काही प्रकरणी पंपींगचे तास वाढवाचे लागतात. योजनेतील अशा तांत्रिक बदलांमुळे प्रादेशिक योजनेची विश्वासार्हता कमी होते. कारण प्रादेशिक ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनेमधून घरगुती कनेक्शन देवून पाणी पट्टी वसुली केल्याशिवाय योजना आर्थिक दृष्ट्या स्वयंसंतुलीत करणे शक्य होत नाही, असे निदर्शनास आले आहे.

घरील सर्व मुद्दे लक्षात घेवून प्रादेशिक ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनेमध्ये नविन गावे/ वाड्या याचा समावेश करण्याबाबतची मागणी आल्यास त्याबाबत काय उपयुक्त योजना करावी व त्याअनुषंगाने योजनेच्या संकल्पनात विशिष्ट प्रकरणी काही बदल करावे लागल्यास तांत्रिक बदलाच्या प्रस्तावास मान्यता देण्याबाबतची बाब शासनाच्या विचारधिन होती. त्यानुसार स्थालील प्रमाणे कार्यवाही करण्याचे निर्देश देण्यात येत आहेत.

- १ (i) प्रादेशिक पाणी पुरवठा योजनेत नविन गावे/ वाड्या यांचा समावेश करणेची मागणी आल्यास प्रथम त्या गावातील अस्तीत्वातील स्वोत्पाद्ये वळखणीकरण करून तसेच पारंपारीक व अपारंपारीक उपाय योजना आखून त्या गावाचा विषयाच्या पाण्याचा प्रस्न भूजल द्वारे सुद्धा शक्यतः असल्यास त्या गावासाठी स्वतंत्र गावाच्या पाणी पुरवठा योजना मराणी आधारे लोकसहभागातून कराव्यात. अशा एकद्वितीने स्वतंत्र गावाची भूजल आधारित योजना शक्य नसल्यास नव्याने समाविष्ट करावयाच्या गावासाठी स्वतंत्र प्रादेशिक योजना मागणी आधारे लोकसहभागातून प्रस्तावित करावी.
- (ii) प्रगतीपथावरील किंवा पूर्ण झालेल्या प्रादेशिक पाणी पुरवठा योजनांमध्ये अपवादोत्पन्न परिस्थितीत एखादे गाव समाविष्ट करणे आवश्यक असल्यास त्या गावास भूजल उपलब्ध नसल्यास व इतर पारंपारीक व अपारंपारीक उपाय योजनांद्वारे स्वातंत्र योजना घेणे शक्य नसल्याची खात्री भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा यांचे करून झाल्यानंतरच तसेच मागणी आधारे घ्यावयाच्या पोस्ताप्रमाणे मानसमेचा ठराव प्राप्त झाल्यानंतरच अशा गावांचा प्रादेशिक पाणी पुरवठा योजनांमध्ये समावेश करण्याबाबत विचार करावा. जी सर्व/वाड्या/वस्त्या एन.झा./पी.सी. अथवा स्वतः प्रचलित कार्यारीमध्ये असतील, अशाच गावे/वाड्या/वस्त्या पूर्ण झालेल्या/प्रगतीपथावर असलेल्या पाणी पुरवठा योजनांमध्ये समावेश करण्याचा विचार करावा.
- (iii) पुरवठा आधारित वृद्ध आरुखड्या अंतर्गतच्या प्रादेशिक पाणी पुरवठा योजना बाबतचा आतापर्यंतचा अनुभव पाहता सदर योजना सार्वजनिक नळ कोंडाळ्याद्वारे पाणी वेजन जमा होणा-या महसूलातून स्वयंसंतुलित होऊ शकत नाहीत. कारण सार्वजनिक नळद्वारे पाणी मिळत असल्याने अपेक्षेइतकी पाणी पट्टी भरण्यास बाह्य टाळ्याटार करतात, महसूल न मिळल्याने एकदाची वाढत जाते व त्याचा पाणी पुरवठ्यावर परिणाम होतो. त्यामुळे या प्रादेशिक पाणी पुरवठा योजना मधून सार्वजनिक नळ कोंडाळे न देता घरगुती व समूह (Group) जोडणीद्वारा पाणी पुरवठा केल्यास योजना स्वयंसंतुलित होईल. तेव्हा प्रादेशिक पाणी पुरवठा योजनेमधील गांवांमध्ये जे नळ कोंडाळे बांधावयाचे शिल्लक आहेत ते आताच्या परिस्थितीत न बांधता प्रत्येक घराला नळ कनेक्शन व ग्रुप कनेक्शन प्रस्तावित करावेत.
- (iv) नविन गावाचा समावेश करण्याचा प्रस्ताव सादर करताना क्षेत्रीय अधिकारी जुनी गावे व नव्याने समाविष्ट करण्यात यावयाची गावे अशा सर्वच गावांना दरदोई ४० लिटर व १५ वर्षांची संकलीत लोकसंख्या अशा निकषाप्रमाणे प्रस्ताव सादर करतात वामुळे सर्व गावांना पाणी नळ कोंडाळ्याद्वारे देणे अशक्य असते ते प्रत्यक्षात आणणे व योजना आर्थिकदृष्ट्या स्वयंसंतुलित करणे अशक्य होते तेव्हा नव्याने समावेश केल्यामुळे पाणी पुरवठ्याचे प्रमाण ३० वर्षांनंतरच्या लोकसंख्येसाठी दरदोई दरदिवशी ५५ लिटर्स पेक्षा कमी होणार नाही व वर्षांमध्ये तास १६ पेक्षा जास्त राहणार नाहीत याची दखता घ्यावी. पाण्याची

बाबीच सांगणा ही अस्तित्वातील स्रोताचे योजनेतील प्रमाण करून त्यातून गावासाठी, तसेच प्रादेशिक योजनेतील जी गावे पणलून त्यांना मूलस आधारित स्वतंत्र गावाच्या योजना करता येणे शक्य आहे ती पणलून व फार दूरवरचे गावासाठी प्रादेशिक पाणी पुरवठा योजनेमधून मुख्यतः पाणी पुरवठा करण्यात काही अडचणी येत असल्यास ते गाव प्रादेशिक योजनेमधून पणलून त्या गावासाठी स्वतंत्र योजना प्रस्तावित करावी. असे करून नव्याने बाबीत करामत्याच्या गावाची व आधीच्या सर्व गावाची गरज ५५ लिटर व ३० वर्षे व १६ तास पर्यंत या निकषाने भागवावी.

(V) इतरपट्टी वरीलप्रमाणे शक्य नसल्यास अपवादात्मक परिस्थितीत प्रस्ताव सादर करताना पाणी पुरवठा योजनांमध्ये आधी समाविष्ट असलेल्या गावाचे पाणी कमी होणार किंवा तर त्या योजनेत आधी समाविष्ट असलेल्या सर्व गावांच्या सामर्थ्यात त्यांना प्रमाण होणारे पाणी किती प्रमाणात कमी होणार आहे व संकल्पनाचे सर्व ३० वर्षांसाठी किती कमी होणार आहे, व पर्यायचे तास १६ करून किती वाढणार आहे याची सर्वा करून या सर्व बाबी संबंधित सामर्थ्यास मान्य असण्याबाबतचा संमती ठराव ठरवा करून घ्यावा. पर्यायचे तास १६ होईल किंवा किती वाढणार आहे याची कल्पना घ्यावी. विष्णु पुरवठा उपलब्ध राहण्यासाठी आवश्यक बाबीचा अंतर्भाव तांत्रिक बदलाच्या प्रस्तावात करावा. तसेच संबंधित जिल्हा परिषदेमधून देखील नवीन गावांचा सामर्थ्या करण्याबाबतचा संमतीदर्शक ठराव ठरवा करून घेऊन घ्यावा.

(VI) वरीलप्रमाणे अपवादात्मक परिस्थितीत नव्याने गावे / वाड्या यांचा प्रगतीपथावरील प्रादेशिक योजनेत समावेश प्रस्तावित केल्याने होण-या तांत्रिक बदलामुळे झालेली वरचे निष्कर्षाचे ठराव नोंदवत याची कल्पना घ्यावी.

२. वरील अनुक्रमाने होणा-या तांत्रिक बदलाच्या प्रस्तावाची छाननी करून प्रस्ताव आपसास शिफारस करण्यातून जिल्हा सहायक शास्त्रीलप्रमाणे समिती स्थापन करण्यात येणे आहे :-

मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जि.प.	:	अध्यक्ष
अधीनस्थ अभियंता, मजीप्रा.	:	सदस्य
वरिष्ठ भूविज्ञानिक	:	सदस्य
कार्यकारी अभियंता, मजीप्रा.	:	सदस्य सचिव

३. शास्त्रीय पाणी पुरवठा कार्यक्रम :-

अ) शासनाची पूर्व मान्यता घेऊन तांत्रिक बदलास मंजूरी देण्यात येणे :-

शासनाने प्रशास्तकीय मंजूरी दिलेल्या योजनेत परिच्छेद-१ (i) ते (vi) भाषित ३ साली नमूद केलेल्या बाबीमुळे कामाच्या व्याप्तीमध्ये तसेच प्रचलित निष्पत्त बदल होत असल्यास, अशा बदलामुळे मंजूर योजनेच्या किमतीत वाढ होवो किंवा न होवो त्या प्रस्तावास शासनाची मान्यता कोण आवश्यक राहिल. तांत्रिक बदलाच्या प्रस्तावास उपलब्ध समितीची शिफारस घेऊन प्रस्ताव शासनास सादर करावा व शासनाची मान्यता घेतल्यानंतर प्रस्तावास मुख्य अभियंता सहायक तांत्रिक मान्यता प्रदान करावी.

- १) ग्रामीण नळ्याणी पुरवठा योजनेच्या आखणीत पाणी पुरवठ्याच्या निकषात ४० लिटर्स वरून ५५ लिटर्स किंवा ५५ लिटर्स वरून ४० लिटर्स प्रमाणे बदल करणे.
 - २) मंजूर योजनेत नवीन गांवे / वाड्या यांच्या नळ्याने समावेश करणे वा मंजूर योजनेतील गांवे/वाड्या यांच्या बाहेरील पस्त्या / वसाहती यांच्या नळ्याने समावेश करणे व त्या अनुषंगाने वाढीव कामे हाती घेणे.
 - ३) मंजूर प्रादेशिक पाणी पुरवठा योजनेतील प्रस्तावित भूपृष्ठीय उद्भव शाश्वत नसल्यास त्या ऐवजी दुसरा स्त्रात्रीशीर उद्भव घेणे.
- ब) मुख्य अभियंता स्तरावर तांत्रिक बदलास मंजूरी देण्याबाबत.

(i) उपरोक्त परिच्छेद ३ अ मधील बाबी व्यतिरिक्त योजनेच्या उपांगाच्या स्थळ्यत (पूर्व नियोजित जागेत) बदल झाल्याने, वितरण व्यवस्थेचे पुनर्संरूपन केल्याने वा इतर कारणाने उपांगाच्या संकल्पचित्रात व परिमाणात बदल झाल्यामुळे क्षेत्रीय परिस्थितीनुसार आवश्यक ते तांत्रिक बदल, संकल्पचित्रात बदल करणे, एखाद्या उपांगाच्या योजनेत नळ्याने समावेश करणे व या तांत्रिक बदलामुळे उपांगाच्या खर्चात वाढ होत असेल, परंतु योजनेवरील पक्क्या खर्च मूळ मंजूर किमतीतच राहणार असेल (इतर कामात बचत झाल्याने) आणि अशा बदलामुळे योजनेचा आवर्ती खर्च वाढणार नसेल, योजनेची विश्वासार्हता वाढणार असेल तर अशा तांत्रिक बदलाच्या प्रस्तावास मुख्य अभियंता स्तरावर तांत्रिक मंजूरी देऊन कामे हाती घेण्यास खालील अटी व शर्तीच्या अधीन राहून परवानगी देण्यात येत आहे :-

- १) मूळ मंजूर योजनेच्या तांत्रिक बदलाबाबत संबंधित स्थानिक स्वराज्य संस्थेस पटवून त्यास त्यांची सहमती घेणे.
- २) प्रस्तावित तांत्रिक बदल हे शासनाच्या धोरणाशी विसंगत नसावेत.
- ३) शासन व महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाने जी वेगवेगळी तांत्रिक परिपत्रके कमाच्या आखणी / कार्यान्वयना संदर्भात निर्गमित केली आहेत, ज्या परिपत्रकातील तरतुदींशी सुसंगत असेच बदल असावेत.

(ii) जर प्रस्तावित तांत्रिक बदलामुळे मूळ मंजूर किमतीमध्ये वाढ होत असल्यास तांत्रिक बदलाचा प्रस्ताव शासनास मंजूरीस्तब सादर करावा व शासनाची मान्यता मिळाल्यानंतरच तांत्रिक बदलानुसार प्रस्तावित केलेली कामे हाती घ्यावीत. तदनंतर तांत्रिक बदलानुसार योजनेचे काम हाती घेवून मूळ मंजूरीच्या किमतीपर्यंत खर्च करण्यास परवानगी देण्यात येत आहे. दरम्यान योजनेचे सुधारीत अंदाजपत्रक तयार करून शासनास मंजूरीसाठी सादर करावे.

(iii) ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनेतील मूळ भूजल उद्भव अयशस्वी झाल्यास, दुसरा कमीत कमी खर्चाचा पर्यायी स्त्रात्रीशीर उद्भव भूजल सर्वेक्षण व विव्हास यंत्रणेच्या सल्ल्यानुसार निश्चित करावा व योजनेची कामे मूळ मंजूर किमतीपर्यंत पूर्ण करावीत. तथापि खर्चात वाढ होण्यापूर्वी सुधारित प्रशासकीय मान्यता घेणे आवश्यक राहिल.

४) नागरी पाणी पुरवठा कार्यक्रमा:-

अ) नागरी पाणी पुरवठा योजनेतील मूळ मंजूर प्रस्तावातील भूदृष्ट्यातील उद्भव अपघाताची झाल्यास अथवा मंजूर उद्भवा ऐवजी दुसरा व्यापारीतील उद्भव निश्चित करून त्यानुसार योजना प्रस्तावित करावयाची असल्यास त्यामुळे मंजूर योजनेच्या किंमतीत वाढ होवो अगर न होवो सदर तांत्रिक बदलाच्या प्रस्तावास संबंधित स्थानिक स्वराज्य संस्थेची सहमती घेऊन प्रस्ताव शासनाच्या मान्यतेसाठी सादर करावेत. शासनाची मान्यता प्राप्त झाल्यानंतरच कामे हाती घेण्यात यावीत.

ब) मूळ मंजूर योजनेतील उद्भवात बदल होत नसेल, परंतु योजनेच्या उपांगाच्या खळ्यात (पुर्व नियोजित जमिने) बदल झाल्याने, CPHEEO Norms प्रमाणे वितरण व्यवस्थेचे पुनर्संरक्षण केल्याने वा इतर कारणांनी उपांगाच्या संरक्षणाविषयक व परिभाषात बदल झाल्यास तसेच योजनेत पुरवठा आवश्यक उपांगाच्या नद्याने समावेश केल्यास व असे करून योजनेतील आपत्ती खर्च वाढणार नाही याची पडताळणी करून व्यापारी झाल्यास, योजनेवरील एकूण खर्च मूळ मंजूर किंमतीतच राहणार असेल (इतर उपांगांतील बचत झाल्याने) व योजनेची विश्वासार्हता वाढणार असेल तर अशा तांत्रिक बदलाच्या प्रस्तावामुळे अतिरिक्त खर्च येईल याची त्यांचे सावर तांत्रिक मान्यता घेऊन काम हाती घेण्यास कोणतीही अटी व शर्तीच्या अधीन राहून शासन परवानगी देण्यात येत आहे.

- १) मूळ मंजूर योजनेच्या तांत्रिक बदलाबाबत संबंधित स्थानिक स्वराज्य संस्थेस समवेत सहित्तर चर्चा करून प्रस्तावास समती घेणे.
- २) प्रस्तावित तांत्रिक बदल हे शासनाच्या धोरणांशी विसंगत नसावेत.
- ३) शासन व महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाने जी केव्हेगळी तांत्रिक परिपत्रके कामाच्या आरंभी / कार्याव्यवस्था संदर्भात निर्गमित केली आहेत, ज्या परिपत्रकातील तरतुदींची सुसंगत असेच बदल असावेत.

जु प्रस्तावित तांत्रिक बदलांमुळे मूळ मंजूर किंमतीमध्ये वाढ होत असल्यास तांत्रिक बदलाच्या प्रस्ताव शासनास मंजुरीस्तव सादर करावा व शासनाची मान्यता मिळाल्यानंतरच तांत्रिक बदलांनुसार प्रस्तावित झालेली कामे हाती घ्यावीत. तदनंतर तांत्रिक बदलांनुसार योजनेचे काम हाती घेऊन मूळ मंजुरीच्या किंमतीतून खर्च करण्यास परवानगी देण्यात येत आहे. दरम्यान योजनेचे सुधारित अंदाजपत्रक तयार करून शासनास मंजुरीसाठी सादर करावे.

सदर शासन परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या वेबसाईटवर उपलब्ध करण्यात आले असून त्याचा संगणक संकेतांक २००६०७०११२४५५२००१ असा आहे.



(जि.श्री. बाणी)

कार्बासन अधिकारी, महाराष्ट्र शासन.